SÖRMLANDSLÅTEN

1985 Nr 1

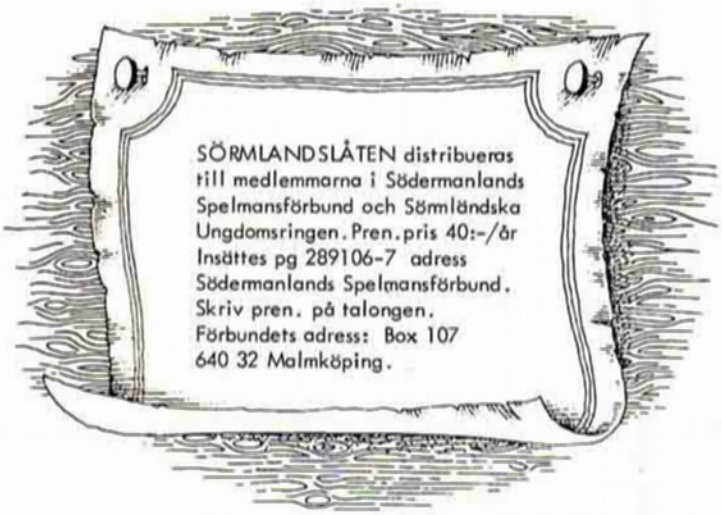

Innehåll

Redaktören och ordföranden har ordet	sid.	2
In memoriam		3
Årsmöte 1985		4
Medhjälpare sökes		6
Uppteckna i Södermanland		7
Zornmärket		22
En saga i en saga		23
Språkutsläpp		26
Adresslistor		27

Omslagsbilden av Matts Mattsson

Foto: Per-Ulf Allmo

Upplaga 2.200 ex.

KÄRA LÄSARE!

Det här med att tillverka en tidning är ett vågspel. Vi utarbetar med jämna mellanrum planer gällande tidningens innehåll. Lika ofta får vi revidera dem oftast beroende på att vi inte får fram materialet i tid. Men av någon konstig anledning får vi alltid fram en tidning. Att den ska bli läsvärd är en förhoppning som vi i redaktionen alltid har men om den blir det kan väl endast Du, käre läsare, avgöra.

På årsmötet väckte jag tanken att lägga ner Sörmlandslåten. Det är en stor kostnad det är fråga om och det är möjligt att vi kan använda de pengarna på ett bättre sätt. Men dessutom är det för oss i redaktionskommittén en kvalitetsfråga. Kan vi fortsätta att ge ut tidningen utan att göra avkall på kvalitén? Om vi inte klarar det ser jag två utvägar. Antingen att vi lägger ner tidningen eller att vi låter en ny redaktionskommitté försöka ett tag. Det senare alternativet om vi finner det ekonomiskt vettigt att fortsätta med tidningen. Jag fick dåligt gehör för mina tankar på årsmötet och är inte övertygad om att resultatet kommer att bli annorlunda genom att jag tar upp frågan till behandling genom tidningen. Men hoppet är det sista som dör påstår de som vet!

För övrigt så tycker jag att våra årsmöten är underbara tillställningar. Det finns en anda av gemenskap som genomsyrar hela dagen som jag önskar att alla våra medlemmar skulle få uppleva. Fast - å andra sidan - vad skulle hända om det kom 700 deltagare till årsmötet? Såväl Stadshus som Värdshus skulle väl sprängas.

Det här numret handlar om uppteckningsarbetet i Södermanland. Mycket av det som presenteras här har vi behandlat i tidigare nummer men det här är ett försök till sammanfattning. Tyvärr måste vi dela materialet i två delar. Den här första delen avhandlar tiden 1600-1899 och nästa del kommer att gälla 1900-talet.

Det är vår förhoppning att nummer två av tidningen skall komma ut före sommaren.

Henry Sjöberg

ORDFÖRANDEN HAR ORDET

Södermanlands Spelmansförbund har avslutat sitt 59:e verksamhetsår.

En verksamhet som från förbundets medlemmar och förtroendevalda präglats av entusiasm, hängivenhet och framåtanda.

Detta ger gott hopp för landets äldsta spelmansorganisation, att för framtiden fortsätta bevara och levandegöra den sörmländska folkmusik och dans-tradition, som våra äldre generationer så ömt och kärleksfullt vårdat. Ett kulturarv, som får oss att känna gemenskap och hysa känsla för den egna hem bygden, en levande länk till kommande generationer.

Med dessa ord, som jag hade i inledningen till verksamhetsberättelsen för år 1984, tackar jag förddet gångna året samt för förtroendet om en ny mandattid som förbundsordförande.

Det gångna året har varit stimulerande och roligt, mycket tack vare styrelsekamraterna samt kontakterna med enskilda spelmän och spelmanslag ute i landskapet.

Min målsättning, infört i Sörmlandslåten nr 1/84, står jag för fortfarande. Under det gångna året tycker jag att vi kommit en liten bit på vägem.
Det jag vill trycka på är samarbetet med musikskolan, eller skolan över huvud taget.
Vore det så att svensk, sörmländsk folkmusikoch dans, ingick som obligatoriska ämnen, från lekskolan och ända upp i gymnasiet och att ansvaret för arkivet, med hela dess omfattning (forskning m.m.) lades på länsmuseerna, kunde vi lägga ned organisationerna, seplmansförbunden och Ungdomsringen. Organisationer för organisationens egen skull är ju överflödiga. I förlängningen skulle flera arbetstillfällen skapas. Samhället skulle mera än nu kunna utnyttja den resurs som kulturarv ger. Känsla för det egna landet, hembygden, socialt ansvar och social samhörighet.
Till sist, tack till de avgångna styrelseledamöterna för ett gott arbete ni har lagt ner för förbundet samt välkomna till de nyvalda.
Allt för den folkliga traditionen i tiden!

Sören Olsson

Lindblomshäftet har äntligen kommit ut!
Häftet finns att köpa på våra stämmor och träffar.
Kan även beställas direkt från förbundet.
Häftet kostar 50 kronor.
Skall vi skicka det tillkommer porto.

In memoriam

EVA NORDLINDER, född Liljedahl 1952, har omkommit i en trafikolycka. Den svenska folkmusik- och folkdansrörelsen har förlorat en av sina kunnigaste medlemmar. Eva var etnolog, spelman och pedagog.

Dessa rader stod att läsa i Dagens Nyheter i februari 1985. För oss som varit verksamma i Spelmansförbundet i många år är döden en relativt vanlig gäst. Det är naturligt eftersom medelåldern är hög i vårt - liksom i de flesta - spelmansförbund. Men en människa som egentligen bara hade inlett sin livsgärning. Det känns orättvist på något sätt. Men döden har tyvärr inte något sinne för rättvisa.

På något sätt skulle man vilja framföra ett tack för det arbete Eva lagt ner för oss och för allt annat hon gett oss.

Vi lyser frid över Evas minne.

Södermanlands Spelmansförbund

På Gunnar Nordlinders önskan kunde de som så ville hedra Evas minne genom ett bidrag till Sörmländska Folkmusikfonden.

Många har hörsammat detta och hitintills har influtit 4.500 kronor

Vi tackar för gåvorna !

Vill även Du vara med så är postgironumret 715533-6.

För Sörmländska Folkmusikfonden
Christina Frohm

Årsmöte 1985

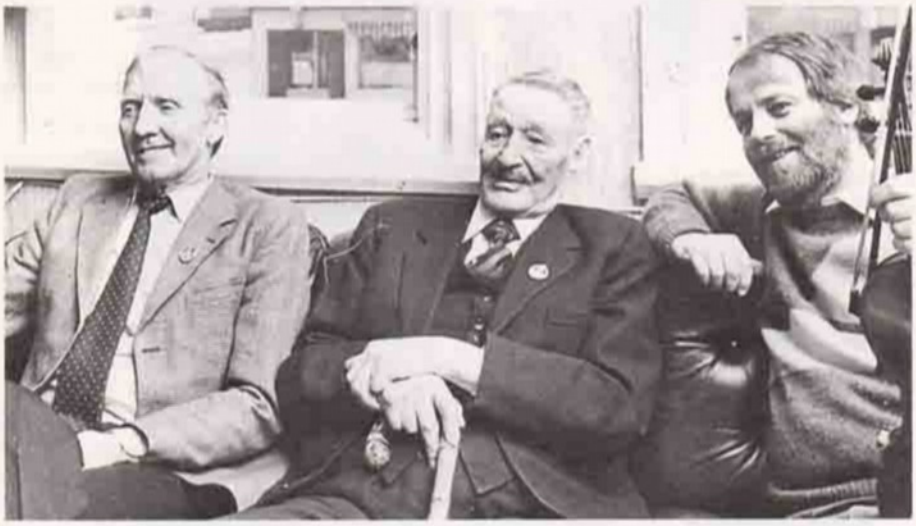

Nyblivne hedersmedlemmen Edvard Pettersson omgiven av Yngve Andersson och Stig Norrman

Spelmansförbundets arkiv innehåller mängder av intressant material - noter, inspelningar, tidningsklipp, trycksaker o.s.v.

Arkivgruppen behöver hjälp med att ordna samlingarna. Det är en trivsam och intressant syssla att lyssna igenom inspelningar, ordna foton, klistra urklipp o.s.v.

Du behöver inte vara någon folkmusikalisk specialist för att hjälpa till med detta, det viktigaste är att du har tid!

Under tidigare år har vi fått god hjälp av pensionärer . . .

Vill du bidra till att världens största samling av sörmländsk folkmusik blir bättre ordnad, så ta kontakt med Bo Arrhed 0157/211 21.

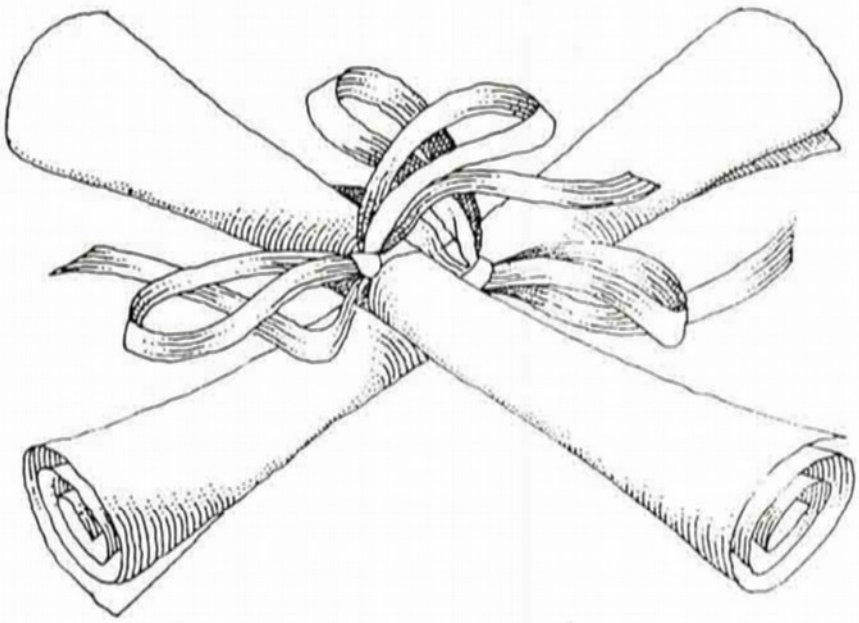

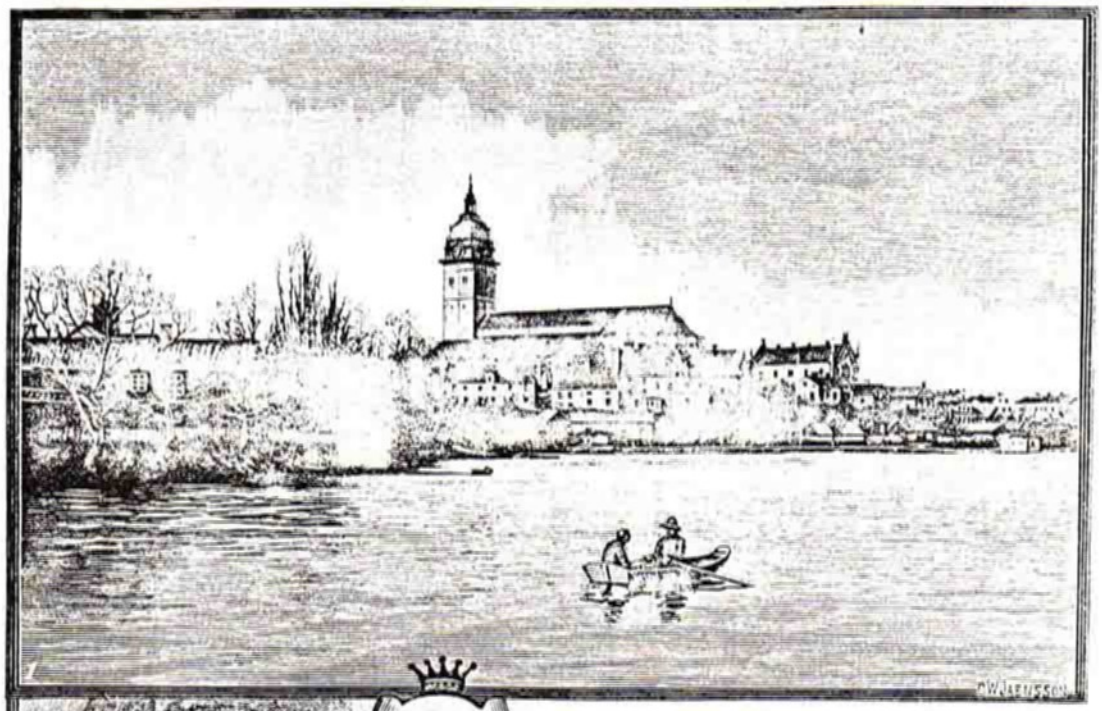

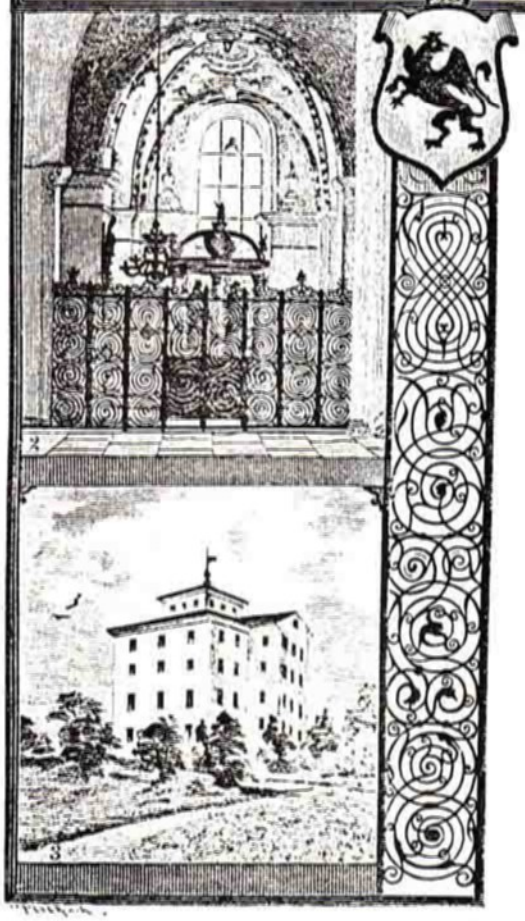

1. Strengnäs. 2. Gyllenhjelmska grafkoret. 3. Tynnelsö.

Uppteckna re i SÖDERMANLAND.

Ur "Vårt Land" en skilding i ord och bild utgiven i Stockholm 1888 kan läsas följande:

"För mycket längesedan bodde på hvar sin sida om Östersjön vid Hangö och Sotaskär, djupt under hafvets yta, tvenne jättar, båda unga och starka, värdiga söner af jättarnes slägte: den ene hette Finn och den andre Sven. De voro icke bröder, knappast fränder, och derföre måste krafterna först pröfvas i blodiga duster, innan vänskapen kunde blifva fast och fosterbrödralaget giltigt. Huru skarp striden varit, derom vittnar den otaliga mängd af klippor och klabbar, som de slungat emot hvarandra, och som ännu synas utefter kusterna af deras fordna områden. Men sedan de sålunda uttömt det ungdomliga öfvermodet, kommo de öfverens att ett och samma skulle öfver dem gånga. De blefvo goda vänner och vadade ofta genom sjön öfver till hvarandra, för att samspråka om, hvad tiden gaf. Så förgingo många år. Men en dag, då Sven satt i sin kula, fann han henne för trång, och framför allt för låg, när han reste sig i hela sin längd. Han kallade Finn till hjelp, och sedan de styrkt sig med ett ottemål af några af Svens "brandiga" oxar, satte de skuldrorna under det låga taket och bände på till dess det gaf med sig. Deruppe forsade vattnet öfver alla berg och dalar och dånet gick ut öfver alla land.

Så bildades ett land af den uppskjutna hafsbotten, och der växte säd och der trifdes örter, och då allt vattnet icke kunde rinna undan, stannade hundradetals större och mindre sjöar qvar i dalarna såsom klara speglar för berg och lundar, för skördar och minnen. Detta land kallade menniskorna sedan Södermanland, eller Södermanhem, och tyckte att det var det vänaste land i verlden; - och Svens område vidgade sig och blef stort och hans namn genljöd i alla land. Hans grannar bland jättarne sökte då efterlikna detta storverk, men vesterut gick man till arbetet med öfvermod, så att der blef icke annat än kalla och otillgängliga berg, och österut med vemod, hvaraf skapades endast träsk och moar. Sven försökte väl ärligt och troget att hjelpa den, af hvilken han sjelf hade blifvit hulpen, men han började blifva gammal. Stordådens tid var förbi: han satt nu mest hemma bakom ugnen.

Så lyder en saga om Södermanland och dess uppkomst. Hon är lika tillförlitlig hon som alla andra sagor, och vill någon läsa mer om det landets daning, så hänvisar jag till den bilderbok, som slås upp ny hvarje vår mellan Bråviken och Mälarens fjärdar."

När man ska berätta om uppteckningsarbetet i Södermanland så måste man börja med lite historik. Södermanland har haft många intresserade upptecknare genom tiderna.

Den första som bör nämnas är prosten Marcus Simming. Han gjorde 1683-85 en beskrivning av äktenskaps- och trolovningsbekymmer. Det är en underbar berättelse och mycket från den kan vara värt att citera men jag väljer det stycke som handlar om instrumenten: "När bröllopsdaghen kommen ähr, och brudhfolket medh spelande på väghen ledhsagade ähre till kyrkian, (tillförande hafva de brukat Nyckelgiga, Jundgiga, Säckepijpa heller horn. Män nu bruka de fioler, hvar på ock bondedrängiar några hafva lärt sigh, efter sitt vijs, stryka och spela) och straxt confession läst ähr, sammanvigde, och, efter predikan, hördt sinngas öfver sigh brudhvälsignelsen, resa the till brölopsgården. Spelmannen måste ock tå under väghen medh spelande giöra tiänst."

1748 beskriver Kyrkoherden Lars Hallman hur det gick till vid ett bröllop i Blacksta och Wassbro socknar. Ur detta väljer jag först att citera en del om matmusiken: "Wid bordet tilbringas mäst 6, 7, ja 8 och 9 timar, och spelmännerna gå före och spela en liten courant för hwar rätt, som bäres in. Hwarwid är märckeligt, at de hafwa et wisst stycke för hwarje slags mat, såsom et för Såppan, et annat för kårfwen, än et annat för steken o.s w. Så at den, som är genombyrd med bond-gjästbud, kan så snart han får höra spelet i förstugan weta hwad rätt, som wanckas på bordet. J synnerhet kommer jag ihåg, at för såppan spelas den thon, på hwilken någor, som utan twifwel warit med å et dylikt gille gjort denna visan, som skal wara et samtal emellan wärden och wärdinnan:

Hören J, kjär moder wår,
Hwad koka nj för såppa i går?
Wåra drängar de hafwa så hiskelig klagan,
De hafwa så ont uti sin maga.

Ty såppan hon war icke god.
Swaret: Såppan hon woro wäl god,
om det icke woro för det sura fläsket,
Som så länge har legat i träsket,
Såppan hon woro wäl god.

Somlige Editioner hafwa i stället för träsket Calmare-säcken, hwartil orsaken måtte sökas i Historierne; men när steken och det så kallade wälkummi tilstundar, hwilket består uti öl, med rifwit muskott uti, som slås i en hop små silfkappar så at hwar och en åtminstone af de förnämsta får sin kappe til mans, så spelas det stycket, å hwilket en annan Bondgjästbuds Poet gifwit i ljuset följjande composition:

Före kommer steken, han är brun och god,
Effter kommer wälkumi, det gjör lustigt mod.
De sutto på golfwet och dåppade."

Därefter om dansen: "Sedan således detta bord-sittjandet är omsider alt, och man både läsit och sungit ifrån bords, så börjas dantzen. De twenne första wil man, att prästen skal taga med bruden, hwilken sedan tager up brudgumen, och så alla de öfrige, en i sänder, med hwilka hon måste dansa twå dansar å rad, det man kallar ost och bröd. Kan skie at man dermed wil gifwa tilkänna, at en dants skulle icke bättre rima sig utan den andra, än såfwel skulle smaka utan bröd. Det kan gå an, att wara inne så länge dessa första dantzar gå så makeligen för sig; men sedan de många par om par komma op på golfwet, försättja de snart dammet i taket. Den dantzar bäst, som mäst springer och hårdast stampar. Så der gå åter några timar förbi, tils brudsätan tager ut bruden med sig och kläder af henne brudkläderna, hwarpå hon kläder sig i sina så kallade hustrukläder, de der mäst bestå i swart tröja och kjortel, dem hon fått af brudgumen; men emellertid hafwes annat för händer inne i brölopsstugan. Brudgumen skal då höijas up och dantsas bort af drängarna. De taga alla i en ring, brudgumen dansar inuti med en af drängarna i sänder, och emellan hwart ombyte falla de på knä och dricka brudgumens skål, då jag må bekjänna, att de skrika rätt ärbarmel. Skrämer skrik och skrål de öfwer Schlesien förfärln swäfwande gräshoppor, som avisorne i år berätta, så skulle wara godt, at hafwa dessa gastar der. Vnder denna dansen tager en af de styfwesta bussarna Brudgumen på nacken och dantzar med honom inne i ringen och alla de andre utomkring. Han skal då sittja der och dricka och slipper intet ner förrän han låfwat dem några kannor öl eller bränwin. Här på rusa de gifta karlarna åstad, at taga honom ifrån drängarna, då der offta plägar wanckas ett fasligt ryckande, så at både råckar och pälsar, ja armar och ben stå i fara. Dock kan man berömma wåra Blacksta och Vasbro-boer, at de ock hantera denna saken så, som den i sig sielf är, nemln blott en lek. Effter detta ryckbytet dantsa sedan gubbarna med brudgumen, til des bruden i sina hustru-kläder kommer in, då hon först skal dantza bort kronan. Man binder henne et kläde för ögonen inne i ringen och alla pigorna dantza omkring; men å hwilkens hufwud hon då sätter kronan, den säger man, på narri skal först komma at bära henne och blifwa brud dernäst. Det är roligt at se huru pigorna wid det tillfälle böja sina hufwuden undan, fast jag icke kan swärja före, att deras hjertan seya annat. Här på dantza pigorna med bruden i ring, tils hustrurna taga henne ifrån dem, och brudgumen äntln tager henne ifrån hustrurna. Hvarmed den första brölopzdagens ceremonier hafwa en ända. Den, som sedan bäst årkar, så dantzar han längst, ju galnare ju bätre, och det plägar mäst stå på til dager lius. En tima ellr så bortåt plägar sedermera blifwa litet lungt, til des de åter börja, at mörna sig. Wärden går då omkring

til dem, der de ligga i stugor eller bodar med bröd och bränwin, hwaraf de på sängen skola taga sig en sup. Sedan de äro upkomne, och åtminstone, om någon präst är tilstädes genom mårgonbönerna befalt sig herranom, begynna de åter med sina äfwentyr. Stubben blifwer då det första, å hwilken man skal stå och dricka den til, som man föregifwer warit ens sänglagare. Detta hafwer sig så: de taga en huggståck, om hwilken de binda et långt rep, i den ena ändan af repet hålla de gifta, som willa draga stubben in, och i den andra de ogifta, som spiärna deremot. Der wanckas ofta et starkt stretande i förstugu- och stugdör innan stubben äntl. kommer, der han skal wara. Då kommer der en, som de kalla fältskjär.

När jag nämner, at hans lancette är et stort båck- eller kohorn, så kan man lätt dömma huru de öfriga instrumenterne skola se ut en proportion. Denne hafwer med sig en gesäll, hwars gjöromål jag icke aldeles wäl begriper, ty han hafwer en stäfwa, i hwilken han altjämt rörer med en klabb, och säges skola deruti gjöra palt af den blod, som hans mästare genom åderlåtning tappar ut. Oppe på stubben ställes nu den ena före, den andra efter, och så snart man kommer djt, börja de nämnde qwacksalfware att prata om, hwaruti skaden skall bestå och huru han står at hielpas: än måste han återlåtas å ben elr knä, än å hufwud ellr näsa och flera andra ställen, då mästaren sätter an med sit horn och slår på med et vedträ, hwarwid den stackars gesällen får brott om, att röra i sin stäfwa. Emedlertid hänger man öfwer axlen på den upstälte et par gamla linböxor, upståppade med halm ellr höö, samt en koskjälla derwid fastbunden, i hwilken understundom klämtas, och innan han går neder, så måste en annan drickas til, som skal op igen, och så fort öfwer alt laget. Härwid, måste jag tilstå, kunde wäl wara tillfälle, at gjöra steg utom ärbarheten; men är någon tilstädes, för hwilcken försyn bäres, så kan altsammans aflöpa utom förargelse. Effter denna Ceremon fölljer brudgumens indragande på tjälken: De kläda ut en, som skal wara kusk. Ju fulare de få honom, ju häldre de se. Mäst plägar hans liverie bestå i en afwog skinpäls, et par fårskin ellr slarfwoga snjösåckor om benen och en hiskelig peruque af ett par blån-tåttar. Denne sätter sig fram på tjälcken med en piska i hand, bak för honom sitter Brudgumen med sin bränwinswärpel under armen, och frammanföre stå de närvarande drängar och pojkar, hållande i et rep, som är fastknutit i tjälckhanken, hwarmed de, såsom hästar, skola draga in hela skiussen. Dessa flyga, som woro de half- om icke helgalna, och kusken gjer på med sin piska hals öfwer hufwud, tils de komma mitt på stug-gålfwet, då brudgumen stiger af och sätter sig wid bordet, de andra raka ut igen med tjälke och kusk; men komma straxt tilbaka, då de skola op til bordet hos brudgumen, hwarest wärpeln et godt stycke, om icke hel och hållen, tömmes, under et grufweligt skrikande af alla ungkarlars skål, och et förfärligt skrålande af denna wisa, hwilken jag wil införa just så, som de henne sjunga, hälst ingen lärer misstycka mina Blacksta och Wassbro-drängar, om de icke äro så gode fransoser:

Lustiger om, en skål wi oss påminnom,
Lustiger om, varu Munsiör.
Lustiger om, alla bra karars minne,
Lustiger om, sätt supen til.
Vtaf hjertans grund
Sätter jag til munn,
Och kappe från kappe rätt uti grund,
Alt uti detta mål
Så willa wj dricka alla ungkarars skål
med sådant reverentz.

Emellertid sitter kusken än mitt på bordet, än swärmar han omkring på golfwet och giör sina fuckter, til des bönderna practicera wärpeln ifrån Brudgumen, hwarpå drängarna skola ifrån bordet och gubbarna djt, at supa om. Man hafwer hört många ledsamma exempel på et grufligit supande wid detta tilfälle; men den, som med Brudgumen är bekant, kan likwäl, om han will, i stället för bränwin få wattn i sin kappe, och det giöra ock alla de, som hafwa mått i mun och hof i magen. Här med äro desse gammuldags Ceremonier ändade, och sedan går det öfriga sin kos i spel och dantz, prat och glam, mat och drick tils fram mot ons- elr Torsdagen. Förr skiljes detta sällskapet icke gierna åt. Hwar och en far då hem til sitt, at skjöta sina wanliga hushålls syslor och dageliga arbeten."

Fem år senare eller 1753 skrev kyrkoherden i Fogdö stift, Olof Strand, en berättelse med titeln "Bröllopsbesvärs Ihugkommelse". Det är en handskrift och innehållet en noggrann beskrivning över ett bröllop i Fogdö i Södermanland. Lika intressant som själva texten är författarens fotnoter. Läs och fundera. Först om bröllopsdansen.

"Sedan lik väl uppå Fedlone gul, man hör hur'det hwiner?
Slängpålska dansen nu strax skall vår Präst med Brudene börja
Sedan hon måste med Brudgum och slägt, kring Brudstugan smörja:
At hon swetter och matt så röd som barkade alen,
Nödgas sätta sig ned på främsta bänken i Salen.
Brudsäta, Brudpigor, ja, hela skrå måst' nu up i dansen,
Slänga och hålla sig friskt; trippa nätt båd' med hufvud och svansen.
Drängar med stöflor på Krigsmanna-vijs och spårar som klinga. x)
Nu med he(!) hoppande Möyorne sig på tiljorna swinga;
Men af de twå som ä Brudtjenare får blott en i sänder
Dansa, ty en måste natten till slut med ljus uti händer ,
Lysa de gäster som sig på golfvet med dansa förlusta:
Hjelper ock ej fast han trötter i arm måst' stå der och pusta.
Sen de ha dantzat en stund, så börja de lekar at leka.
Sjunga om giftas, om sitta och stå, om kyssa och smeka.
Åter igen stämmer Spelmannen up så Brudstugan gungar,
Prisar sin Wärds goda Bränwijn och Öhl, då han spelar och sjunger.
Börjar till slut slakna af i sin force, då SömnGuden tager,
Uti de rödsupna ögonens lock, och samman dem drager:
Dock får ej derföre någon Musique för Brudlaget fela ,
Utan han nickar och spelar ändå, minst tag som ä hela;
Ty hwar en nick gör en pausa så lång, at ibland hela tacten
Felas, som dock ingen ting för de dansande par gör till saken. xx)

x) På bondebröllop är aldeles emot biensceancen at taga af sporarna då man skal dansa, äfven som det hos annat folk voro otjenligit at behålla dem men karavulen dans fordrar karlavulen rustning. Är annars Et bedröfligit Omen för sidentygs-kortlar och hollandslärfts förkläden som oftast till hela sin essence, medels spårarnes brutalité blifvit förvänd(e) i en blott piquering.

xx) Ganska sant, ty Trippel eller Spondaisk tact gå här lika lätt."

Så berättas om brudgumsdansen då man dansar svendomen bort samt om bruddansen då man utser vilken flicka som ska stå brud härnäst.

Från samma berättelse ytterligare ett exempel. Denna gång om stabbdans:

"At utaf händren och ansigtet få afskölgdt det som lugtar.
Länge ej droijer förrn källare Svän med glaset och flaskan
Hemsöker dessa som ännu sitt mod måst' bära i taskan.
Sen först han sjelf supit gästerna till, han dem så tracterar,
Att dem båd' hesa och hufwudwärk snart med allo quitterar.
Ungdomens Bigt-Stol,/den tjockaste bland de uptälgda knubbar,
Som plägar huggas emot:/ letas ut af de nitiske gubbar.
Sen lagas till et par ox-ben, en korg som är upfyld med stenar
Der till en tallrik med aska uppå; par byxor som grenar
Stoppas ock stinda och stela af halm, och detta skal vara
Wärktyg at straffa de kitsliga med som om natten sig para:
Rätt mitt om Huggståcken fastbindas rep, som ä långa och tjocka.
Alt nu är färdigt, då gästerna sig vid repändarna skåcka
Fatta uti att i Stugan dra in denna nyttiga meubel:
Drängarne åter som veta sig då sku utstå en höfvel,
Nappa i repet at hålla igen. Nu alla arbeta:
Gubbarne stå uti dörren och dra',och drängarne streta,
Ute på gården med otrolig magt: men äntliga vinner
Gråhåra hopen, och alla gå med sen Stubben är inne.
Strax tages en uti dränghopen fast, som twingas upklifva
Och under drickande sänglagets namn på stunden upgifva.
Pigan som nämnes då strax måste opp at straff emottaga.
På sådant vis går sen hvarfvet omkring, tils på fastande maga
Alla, båd brudfolk och gäster som fins båd' ogifta och gifta,
Hafva på detta manier varit uppe och sig låtit skrifta.
Sist göres på denna stubbleken slut, då drängarne taga
Bort denna Huggståcken och honom ut i förstugan draga,"

Så kommer vi då in på 1800-talet. Här finns mycket att berätta om. Vi kanske kan börja med systrarna Rosa och Ida Wretman (Ida gift Anrep). De är framförallt intresserade av Södertörn men utsträcker även sina forskningsresor ner till Gnesta-trakten. Det finns två exempel på deras arbete som de flesta av Er som läser detta känner igen. Det är dels Rosa Wretmans uppteckning av Treparsdansen eller Treparspolska från Södertörn, dels Ida Anreps uppteckning av Lek från Vårdinge. Här väljer jag att återge Treparsdansen så som Richard Dybeck presenterade den i Runa 1874.

17. *Treparsdansen (Ryska polskan)*

Ej långsamt

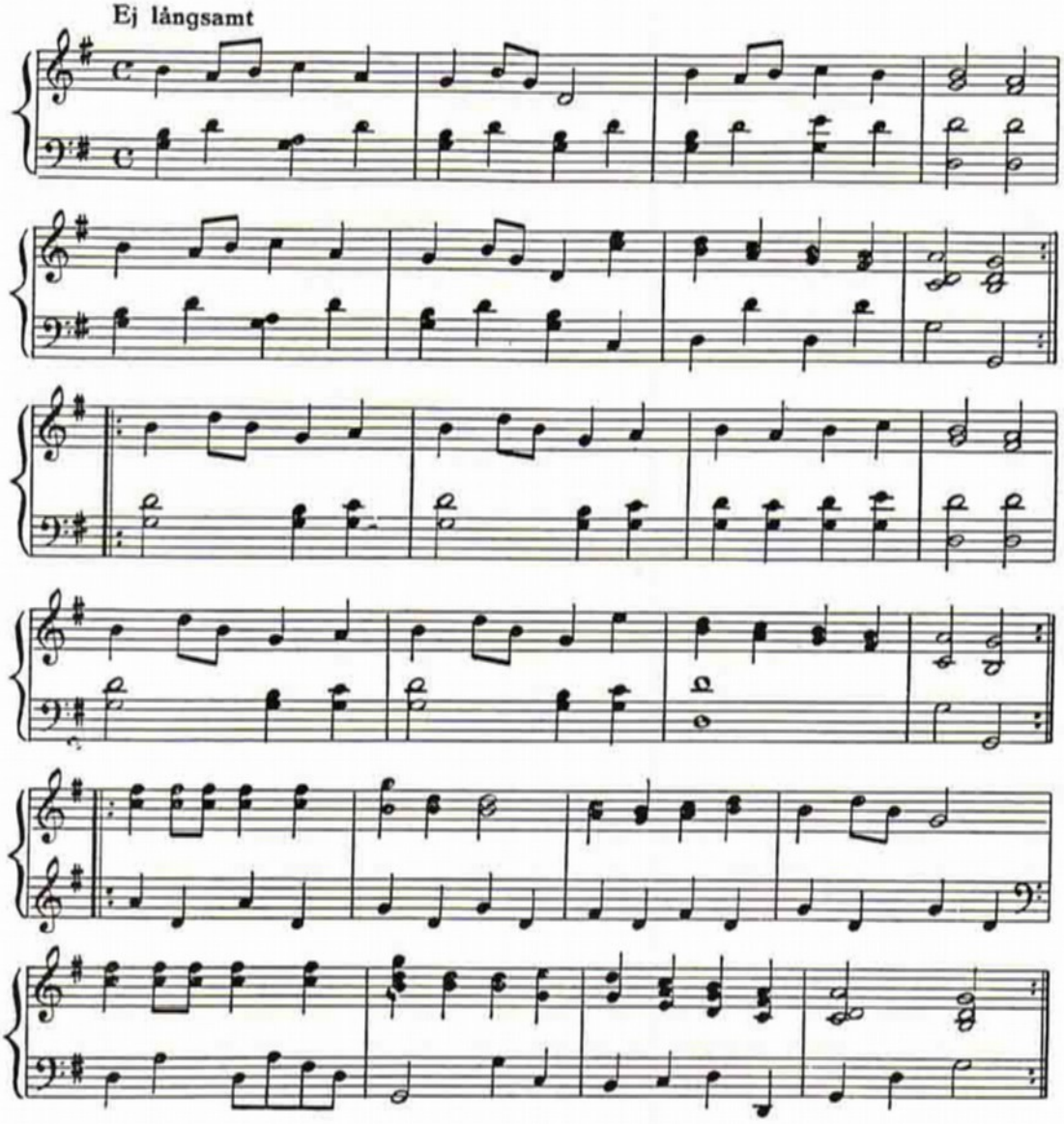

"Denna dans utföres av sex flickor och tre pojkar. De uppställa sig i tre rader mot varandra. I varje rad är en gosse stående mellan två flickor. Under dansens första vändning röra sig raderna eller treparen fram och tillbaka. Under den andra dansar mellersta radens gosse mot de båda flickor, som de andra radernas gossar ha på sin högra sida, och under den tredje vändningen svänger han om med dessa båda, då även de övriga två tre paren var för sig röra sig i ringdans.

Härefter fortsättes, under melodiens återtagande, sålunda, att under andra vändningen den mellersta radens gosse dansar mot de flickor, som äro till vänster om gossarna i de yttre raderna och svänger om även med dessa. Han dansar därpå med flickorna i sin egen rad och sist med de båda gossarna, allt under sista vändningens upprepande.

När mellersta radens gosse dansat med alla, träder en av de andra gossarna i mitten. Melodien uppspelas ånyo, raderna röra sig som förr och gossen i den mellersta dansar, på samma sätt som den förut nämnde, med alla. Den tredje raden, alla raderna samt mittradens gosse likaledes.

Då alla tre gossarna sålunda visat sig på styva linan och sista gången svängt om med varandra, springa samtliga flickor runt omkring dem och klappa händerna och därmed slutar dansen."

Södermanlands viktigaste upptecknare under 1800-talet var Gustaf Eriksson, metallarbetare från Härad. Gustaf Eriksson föddes 1820 och fick tidigt ett djupt intresse för hembygdens fornminnen. Under sin livstid skrev han över 7.000 tättskrivna sidor (mestadels i folioformat). Han var intresserad av allt. Språk, lekar, danser, umgängesseder. En stor del av hans material är skrivet på dialekt. Han tecknade upp en stor mängd sånglekar men tyvärr utan musik. När det gällde dans så beskrev han märkliga danser han träffade på men om den vanligaste dansen - polskan - skrev han följande:

"Polskan var då (1830) den allmännaste dansen och utmärkte sig med en säker och hurtig takt, och tog alla krafter i fullt anspråk. Man dansade vanligen parvis gosse och flicka att börja med, men då flera par intimerade sig med hvarandra så sammantog två par och kallades då korsdans men till slut tog tre par ihop till s.k. stjärndans. Just nu gällde det att ha benen i ordning så att man icke trampade hvarandra, men det hände att spelmannen var full med "dynt och de dödas ben" så att han förkortade takten till utomordentlig hastighet så att hela stjärnan föll i "e rukä".

Att beskrifva själfva stegens art vid dansen är ganska svårt, ty dels stiga de mycket olika, hvadan icke alla kunna dansa tillsammans, och dels har jag som skrifver detta själf aldrig dansat oftare än jag varit "på nosken" och då med "en likalydande"."

Utöver polskan beskriver han vals, hamburgska, polkett, Björndans, Dansa på Skarfven eller Gå Tälgrätt och Schultsä. Utöver detta 100 sånglekar, 36 pantlekar, 50 gymnastik- och kraftyttringslekar, 42 barnlekar. Dessutom variationer på långdanser typ Danduli, Sölingen, Pilo, Sorultikultä. Beskrivning på Dansä Sju Skävelappär och Tallriksdansen ingår även. Materialet är så omfattande att det är svårt att välja när man vill presentera några exempel. Jag har fastnat för två danser av helt skilda slag.

83. Danduli.

Ringstreta bilder af lekens samtliga medlemmar. Ringen
sätta sig i rörelse under denna takt och följande sång:

O Danduli, för dandulitten!
Danduli, för dandulitta!
Danduli för dandulej!

Detta sjungas några gånger då en sånger med bägge händerna samt vänder sig ut och in i ringen eller helt om med ryggen inåt och klappar och slår ihop händerna i linden denna rörelse fortfar takten man sången fortfar. Så den ena efter den andra och en och en gå var till motsatta håll i ringen tills alla äro omvända. Då tvenne eller flere bredvid varandra vänt sig och klappat något litet för varandra taktar de sig med händerna tills ringen är ut och invänd. Så kan man vända sig helt om igen tills ringen blir som i början då takten åtes. Dansas några slag med raskare takt och sammanfång i lappplåning.

Hämtad ifrån: Ärila d:n Juliita socken

86. Dansa Sju Skävelappar

Denna danslek utfördes före 1830 av gamla personer och utfördes av två eller fyra som figurerade emot varandra. Jag det icke att nå Repriserna: Hä ni sitt huren sjuskävelappen dansar nu?!

Sju skävelappar! Sju skävelappar! sjungas, för hoppas man med slutna fötter efter viss takt fram och tillbaka, och vid fortsättningen av sången: Dansa nu! Dansa nu! Så återkiljes fötterna för mycket nu-kan och efter hvarannan takt fullt fram mot varandra dem. Är mödosamt man ser Mengrigt ut. Sammanhänget icke fullständig man man vill nämna dess titlarna i Österdal: Härad.

(ämne mycket fortsättning)

En folklivsskildrare som inte kan förbigås är Nils August Lundgren. Hans utgåva 1873 "Beskrifning öfver Vestra Vingåkers Socken" är ett föredöme i omfattning och klarhet. Jag väljer att denna gång citera hans beskrivning över dräktskicket i Vingåker:

"1674 den 4 Oktober: "Slöts at then gamble wackrc klädedräckten, eller manéer och sätt på kläder, uthi ingen motto förändras, hvarken af mans- eller qvinnspersoner."
1693 den 23 Januarii:
"XXV. Om klädedräckten blef enhälleligen slutit och för fodt funnit, at alle af bondeståndet förblifva vid Wingåkers gambla dräckt, warande ingalunda tillåteligt, at någon brudgumme af samma stånd teer sig fram i brudstolen, utan Wingåkers klädebonat, til sidbyxor, fålltröyor, Wingåkers mössor eller höga hattar. Manfolkens hufvudbonad skal wara öfveralt, som den fordom och här til dags i bruk warit hafver, hatten med hög kull, mössan trinn och af utterskinn. Smala skoklackar, som unge drängar nyligen med församlingens stora missnöije hafva tagit före at bruka, skola afskaffas, och stadiga och alfwarsamma åter uptagas. Se Esa. 3: 16; Ezech. 23: 15, 26; Zephan. 1: 8; II Maccab. 4: 10 och fölliande werser."

"XXVI. Och såsom mycken osed i klädedräckten härkommer mehrendels af en part lättsinnige, ostadige, wispsinte och högfärdige skräddare och skomakare; ty til förekommande af en sådan osed i kläder, är af hela församlingen enhälligt för godt och hälsosampt funnit, at Skräddare och Skomakare ingalunda skola fördrista sig til at giöra andra kläder och skor än som kyrkioherden och Församlingens 24 älsta känna för goda och tiänliga. Skulle Ämbetsmännerna annorlunda göra, så hafva the icke allenast ingen macht at therföre fordra någon betalning, utan och skola af kyrkioherden och församlingens äldste i sochnestugan alfwarligen tiltalas och näpsas. Stå the inte til at rådas, utan fara fort til at således förföra församlingen, så skole the för Borgmestare och Råd i staden angifwas, beklagas, och af sochnen ej vidare förswaras."

"XXVII. Til at skillia en ogift pijga ifrån en gift hustru, är beslutit at pigorna bära band, som hängia neder wid öronen ifrån hufvudklädet, som alt hafver warit brukeligit, och thet icke allenast i kyrkian, utan och hemma i husen, och på wägarne."
För att yttermera göra sig försäkrade det inga förändringar i den urgamla drägten skulle komma att ega rum, begärde sockenboarne Kongl. Maj:ts stadfästelse å en af dem i detta afseende träffad öfverenskommelse, hvilken ock meddelades under den 15 December 1755. Resolutionen härom innehåller hufvudsakligen, det Kongl. Maj:t, som med välbehag ansåg att allmogen sjelf af berömlig sinnesstadighet är angelägen om att bibehålla ett så urgammalt, som hederligt och lofligt klädnadssätt, stadgade, att den som redan kunde hafva ombytt, eller dädanefter ombyter samma klädedrägt, skulle, om det är mansperson, till kyrkan årligen erlägga 6, och en qvinsperson 3 daler koppamynt, hvilket vore till förståendes om alla dem som äro födda i församlingen, eller dit gifta och der boendes blifva, så ock om dem som utom socken tjent och der antagit annan drägt, men åter till Vingåker igenkomma. År 1769 yppade sig den "oseden" att folket började nyttja för breda skoklackar, hvadan det då på socknestämma stadgades: "att den som gick till kyrkan med bredare skoklackar än efter gammalt bruk vanliga äro, skulle till kyrkan böta 3 daler koppamynt.""

Ur Vingåkersboken I

Foto: Nordiska Museet.

Huvudbonader för kvinna från Österåker.
Motsvarande variationer ha också funnits i Vingåker.
Akvarellerad teckning av B. Nordenberg.
Ägare: Ryttmästaren friherre O. Palmstierna, Skenäs.

Komna så här långt måste vi ta med tre musikuppteckna're, verksamma under 1800-talet. Den första är Olof Åhlström som tillsammans med A.A. Afzelius gav ut fyra häften med folkmusik, betitlat "Traditioner av Svenska Folkdansar". Två häften ges ut 1814 och två 1815. Av samlingens 142 melodier är 16 enligt utgivarna att hänföra till Södermanland. Att det kunde vara problem att ge ut folkmusik redan på den tiden framgår av Bengt R. Jonssons utmärkta efterskrift till facsimilutgåvan 1972. Jag citerar ett stycke: "När det första häftet av Traditioner utkom utsatte Rääf det i brev till sina vänner för bister kritik. Till Adlerbeth skrev han 2 9. 1814: "Vid 1sta häftet af Svenska Folkdansar, som jag nyligen fått se och höra, är mycket och betydligt att påminna: några polskor äro äfven för det vid vår national-musik mäst ovanda öra aldeles oberättigade denna tittel och af en ny och dålig composition: Branicula har ett oriktigt slut och Leken oriktig till Poësie och Melodi."

Liknande uttryck återkommer i ett brev till Clas Livijn från samma dag:Det af Åhlström och Afzelius utgifna 1sta häftet Svenska Folk-Dansar har i hast blifvit mig förespelat. Harmonien för Claver är naturligtvis den förste Redacteurens arbete och derom kan jag ej dömma och likgiltigt är det om den är satt väl eller illa. Men att bland melodierne finnas många som tydligen bära stämpel af nya, usla compositeurer, att de gamla till en del äro falskt afsatta med platta förändringar, och att Leken: "I morgon ska vi hafre skära", den enda der i sin sort, är falsk både till Poësie och Musik, visar nyttan af desse herrars maxim att man ej nog kan skynda att göra allmenheten bekant med sina fynder; man säger att en ny uplaga kan rätta alt, men man glömmer att man lefver i Sverige der brist på debit gör första uplagan betänkelig och den andra omöjlig.

Huruvida Rääf hade rätt eller fel kan jag inte avgöra men vi kan väl i alla fall titta på det exempel han själv nämner.

Först Branikula ur Åkerhielms dansbok från 1785.

Därefter Åhlströms uppteckning från Södermanland.

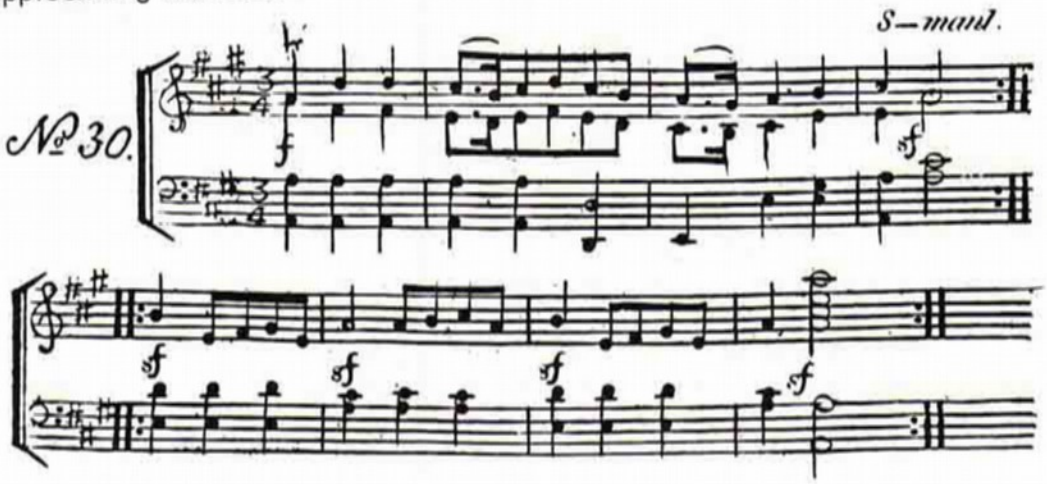

Den andra folkmusikupptecknaren är Anders Gustaf Rosenberg född 1809 i Lilla Mellösa i Södermanland. Han började teckna upp folkmusik redan vid 14 års ålder. Under åren 1823-1835 tecknade han upp 160 melodier i Näshulta, Flen, Vingåker och Lilla Mellösa. Första samlingen utgavs 1876 och omfattade just dessa 160 melodier. 1879 utgav han en andra samling med senare material. Även denna samling omfattade 160 melodier men denna gång var melodierna från Uppland, Södermanland, Dalarna, Östergötland och Jämtland. Den tredje samlingen, omfattade 100 melodier från Södermanland och Östergötland, utgavs 1882.

Den första samlingen är kompletterad med utgivarens anmärkningar vilken gör den extra intressant. Här väljer jag nummer 157, en danslek där Rosenberg även beskriver utförandet.

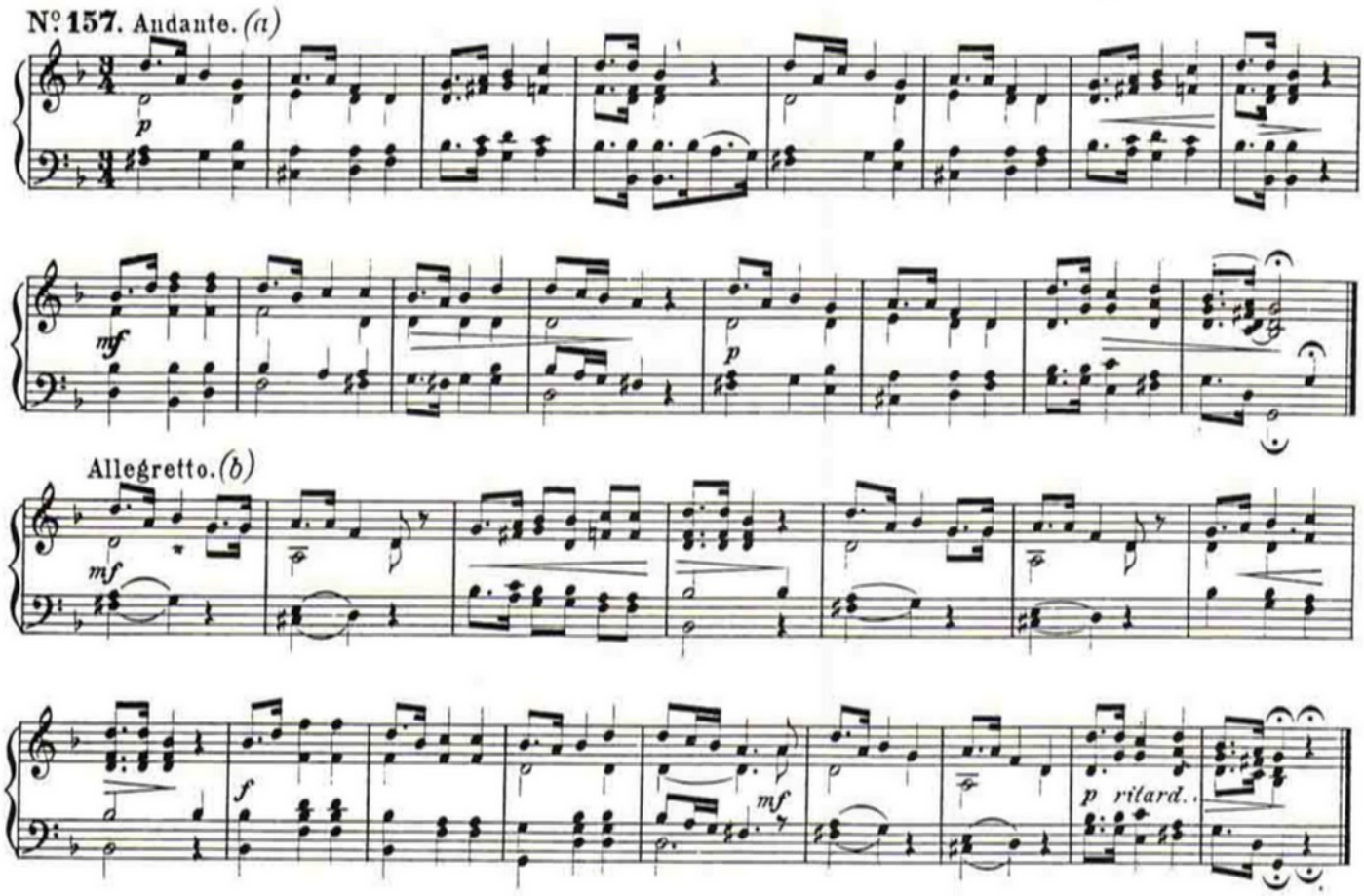

N:o 157. Danslek. En yngling eller jungfru går in i ringen, hvarunder sjunges *(a)*.

Stora lusen
Ungersven han } går i dansen,
Nätta jungfrun
Plockar rosor, fager och fin,
Binder ihop den sköna kransen
Åt sin lilla flicka (gosse) fin;
Ty hon (han) är allt som en lilja,
Den han (hon) sjelfver utvalt har.
Skall det vara något mera,
Så kom nu och gif mig ja.

Handen räckes åt den, som blifvit vald, hvarefter dansas efter melodien vid *(b)*:

Se, så är jag så hjertligt nöjder
Och kan roa både dej och mej.
Herren gifve oss tusen fröjder!
Om det så behagar dej,
Kyss och klappa uppå kinder,
Kyss och klappa, ta i famn!
Jag önskar, att jag en gång finge
Sofva i din söta famn!

Var det en flicka som började, blir det derpå en gosses tur att fortsätta på samma sätt.

Den tredje är Karl Peter Leffler, född 1863 i Leksand. 1876 till 1884 bodde Leffler i Stora Malms socken i Södermanland. Därefter flyttade han till Uppsala och det är under Uppsalatiden han gör forskningsresor i norra Södermanland. Detta resulterar i boken "Folkmusik från Norra Södermanland" utgiven 1899 och 1900. Leffler inleder sin första del med en beskrivning över folkmusiken och hur spelmännen som han besökt spelade samt en beskrivning över förekommande danser inom norra Södermanland. Även den här gången är det svårt att välja eftersom mycket har stort intresse för dagens utövare men eftersom K.P. Lefflers bok även den finns i facsimilutgåva så kan alltid den intresserade läsaren komplettera sina kunskaper genom inköp av boken. Jag väljer hans beskrivning av förekommande danser:

"Den egentliga dansmusiken har hos oss uppehållits och utbildats af fiolen, klarinetten och nyckelharpan - det senare instrumentet i vårt århundrade inskränkt till Uppland. För närmare underrättelser om våra ännu kända folkdansers härkomst och deras melodiers rytmik hänvisar jag den intresserade till N. Anderssons, Skånska melodier (Sv. landsm. XIV 1,) A. Lindgren, Om polskmelodiernas ursprung (Sv. landsm. XII 5) och K.P. Leffler, Nyckelharpospelet på Skansen (snart utkommande i skriftserien Bidrag till vår odlings häfder utg. af A. Hazelius). I det följande meddelas blott några allmänna anmärkningar i afseende på hithörande frågor.

Den folkmelodisamling, af hvilken förra delen här öfverlämnas, innehåller förutom några marscher endast dansmusik. Af dennas olika arter äro somliga fåtaligt representerade. Hvad kadrilj- och angläs-melodierna beträffar beror detta på att de i norra Södermanland varit "herrskapsdanser", ej folkdanser, hvarför musiken till dem ej synnerligen odlats. De upptagna melodierna af dessa arter förskrifva sig från en spelman, som brukade tjänstgöra på herrskapsbaler, den nedan närmare omtalade klockare Kjellborg. Angläsen uppgifves hafva varit på väg att bli allmogedans i norra Södermanland i förra delen af vårt århundrade, men synes snart ha blifvit öfvergifven. Den dansades af två mot hvarandra uppställda par, som närmade sig hvarandra och sedan drogo sig tillbaka igen under steg liknande galoppens eller den uppländska hoppsans (polka med galoppsteg).

Polkan åter är en nyare dans. Från början införd hos oss såsom öfverklassdans har hon på de flesta håll i landet af allmogen omsatts i den gamla invanda trefjärdedelstakten och blifvit s.k. hambopolkett. I senare tid har hon i sin rätta gestalt kommit in bland allmogen såsom ett nyare lån från öfverklassen; hon kallas i norra Södermanland ofta polkett, äfven hoppare. Detta namn bör emellertid ej leda till förväxling med det uppländska hoppsa, polka dansad med galoppsteg. Man måste också, såsom synes, skilja mellan "polkett", som är polka i tvåfjärdedelstakt, och hambopolkett, som har trefjärdedels.

Renländare infördes på 70-talet från Trögd, men har inga för trakten egna melodier, endast de vanliga publicerade.

Talrika äro gammalvalserna och polskorna.

Gammalvalsen, hämtad från sydtyska folkdanser, blef hastigt populär i Europa - den finnes t.o.m. representerad i en opera, Webers Friskytten 1) - och var hos oss en tid societetsdans, tills den utträngdes af sin variant, den nya valsen (släpstegsvalsen). I norra Södermanland är den känd sedan början af 1800-talet, utträngdes för omkring 15-20 år sedan af släpstegsvalsen, men har på de 5, 6 sista åren åter tagit fart, enligt uppgift återinförd från Uppland. "De gamla" påstå, att den ej dansas så bra nu, som förr. Vid jämförelse under en bal har jag funnit skillnaden vara, att de gamla togo alla stegen mera mjukt likformigt än de unga, så att de åstadkommo en jämnare rundsvängning kring hvarandra, hvilken kom gummornas kjolar att under hela dansen stå rätt ut som spetsen på en vid och stor strut.

Gammalvalsens rytm står nära hambopolkettens, i det alla tre taktdelarna äro lätt markerade. I hambopolketten sker markeringen dock mera spetsigt, halft stackato; i gammalvalsen äro melodien mera jämnt flytande med sina ständiga opunkterade åttondelar, hvartill kommer att gammalvalsen spelas fortare. Skillnaden mellan de båda melodiarterna är dock ofta obetydlig. Sålunda kan t.ex. valsen n:r 15 i samlingen lätt spelas som hambopolkett, åttondelspolskan n:r 51 som gammalvals.

Polskan har alltid trefjärdedelstakt; att en och annan springdans i tvåfjärdedelstakt med särskildt namn någon gång förekommit under benämningen polska är en oegentlighet, kanske rent af beroende på misstag.

1) Såsom ett kuriosum kan i detta sammanhang förtjäna framhållas gammalvalsrytmen i pizzicatoackompanjemanget till Don Juans serenad i Mozarts opera af samma namn, mot hvilket den mjukt framflytande melodien bryter sig på ett egendomligt verkningsfullt sätt."

Så passerar vi med hjälp av K.P. Leffler in på vårt eget århundrade. När det gäller folkmusik och dans i Södermanland domineras 1900-talet av framförallt två giganter. Folkhögskoleläraren vid Åsa Folkhögskola, Nils Dencker samt folkskolläraren från Katrineholm, Gustaf Wetter. Men deras arbete är så omfattande att det fordrar en speciell artikel.

Stockholm i februari 1985

Henry Sjöberg

Anmälan till Zornmärkes-Uppspelningar

På Länsmuseet Murberget i Härnösand

HÄRNÖSAND

3 — 9 juni

HÄRNÖSAND

Lördagen den 8 juni och söndagen den 9 juni
MURBERGSSTÄMMAN/RIKSSPELMANSSTÄMMA
Märkesutdelning söndagen den 9 juni

Namn: ..... Adress: .....

Postnr: ..... Postadress: .....

Tel. bostad: ..... / ..... Arbetet: ..... / .....

Träffas säkrast veckodag: ..... Tid: .....

Född den: .....

Jag spelar upp på följande instrument: .....

Spelar företrädesvis låtar från: .....

Senast deltagit i Zornmärkesuppspelning år: .....

Jag har tidigare erhållit diplom år ..... Zornmärke i brons år .....

Jag är notkunnig ja nej
Jag kan spela upp den ☐ 3/6 ☐ 4/6 ☐ 5/6 ☐ 6/6 ☐ 7/6
Jag kan spela upp vilken dag som helst
Vid uppspelningen skall minst tre låtar spelas upp inför juryn.

Anmälan skall vara arrangören tillhanda SENAST DEN 15 APRIL.

Anmälan sändes till:
Zornmärkesnämnden
Svenska Ungdomsringen
för Bygdekultur
Box 9154, 102 72 Stockholm

Anmälningsavgiften är 125 kr
Insättes på postgiro 60 47 83-1
Svenska Ungdomsringen
för Bygdekultur
Märk talongen: Zornspelningarna

Anmälan giltig först då anmälningsavgiften är erlagd.

Upplysningar samt rekvisition av beställningsblankett för inkvartering, mat, camping m.m.
Murbergsstämman
Stig Larsson
Sehlstedtsvägen 47
871 00 HÄRNÖSAND
tel. 0611-222 92

INFORMATION LOGI OCH MAT.
Deltagare som deltager i Zornmärkesuppspelningarna/Folkmusikveckan samt Murbergsstämman/Riksspelmansstämman, kan genom vår medverkan erhålla mat och logi.

LOGI/RUM PÅ FOLKHÖGSKOLAN: På elevhemmen har vi ett ganska stort antal rum till förfogande och till låga priser. De flesta rummen är 2-bäddsrum varför vi vädjar till deltagare, att i största möjliga mån beställa dubbelrum och endast om särskilda skäl föreligger beställa enkelrum. Detta bidrager också till att fler kan erhålla logi på Folkhögskolan. Prisuppgift i tabellen.

MASSLOGI PÅ FOLKHÖGSKOLAN: För den/de som nöjer sig med att bo enklare, har vi under dagarna 6–9 juni ordnat med masslogi i lektionssalar på Folkhögskolan. LIGGUNDERLAG, SOVSÄCK MM. MEDTAGES. Prisuppgift i tabell.

RUM PÅ HOTELL: Tiden 2–6 juni finns det gott om hotellrum. Tiden 7–9 juni har vi ett mindre antal till förfogande, detta på grund av Nolia-mässan som samtidigt pågår.

STUGOR PÅ CAMPINGPLATSER: Stugor på campingplatser finns i Härnösand, 1, 2 och 3 mil söder om Härnösand, 2, 3, 4 och 5 mil norr om Härnösand. Kan vara ett gott val med stuga utanför Härnösand för att få se mera av Ångermanland. (Fr.o.m. 7 juni är de flesta stugorna bokade på campingplatsen i Härnösand på grund av Noliamässan.)

CAMPINGPLATSER FÖR TÄLT OCH HUSVAGN: Finns gott om i och utanför Härnösand (se ovan). Vi kan också på parkeringsplatserna, på Folkhögskola och Länsmuseet Murberget ställa ett antal platser till förfogande.

GÄSTVILLA/CAMPINGPLATS OCH VANDRARHEM: En gästvilla med till större delen flerbäddsrum finns på Campingplatsen i Härnösand. Fr.o.m. 7 juni är redan mycket inbokat i Gästvillan på grund av Noliamässan. Vandrarhem finns i Ramvik ca 25 km. norr om Härnösand. I båda fallen skall sänglinne medtagas.

MAT OCH FÖRTÄRING:
Mat kommer att kunna erhållas på Härnösands Folkhögskola enligt uppgift i tabell. På lördag och söndag har vi ingen lunch på grund av programmen. På fest-området finns tillgång till förtäring i form av varm korv, smörgåsar, kaffe/the, dricka mm. samt har vi gästgiveriet "Spjutegården" som serverar mat. Det finns också gott om matinrättningar inom ett kort avstånd.

TIDER FÖR MÅLTIDER

Dag 3 – 7 juni
Frukost kl. 08.00
Lunch kl. 11.30
Middag kl. 16.30

Lördag 8 juni
Frukost kl. 08.30 – 09.30
Middag kl. 17.30 – 18.30

Söndag 9 juni
Frukost kl. 08.30 – 09.30
Middag kl. 18.00 – 19.30

BESTÄLL LOGI OCH MAT FÖRTAST MÖJLIGT OCH HELST FÖRE DEN 15:E MAJ. Beträffande logi, kan vi infria Edra önskemål bättre om vi erhåller beställningen förtast möjligt. Bekräftelse på beställningen kommer att tillsändas beställaren. Ytterligare upplysningar: Stig Larsson, tel. dagtid och kvällstid 0611 – 222 92.

EN SAGA I EN SAGA

av Bernt Olsson

Den typiska jätten - om vi skall tro folksagorna - rövar gärna bort någon vän, guldlockig prinsessa och spärrar in henne i sin dystra bergshåla. En tapper yngling, en konungason kanske eller en klipsk bondpojke, befriar den fångna, dödar jätten samt vinner den skönas hand tillika med hela eller halva kungariket, varefter de båda lever lyckliga i alla sina dagar.

Detta är ett sagomotiv som säkert har hög ålder. Att vi känner det så väl torde bero på 1800-talets flitiga uppteckna re, som gjort den folkliga sagotraditionen allmänt känd.

Den stora uppgiften att åt eftervärlden rädda folkets kultur påtog sig en rad romantiskt sinnade lärde och genomförde den med stort allvar. Ibland med lite väl stort allvar. G.O. Hyltén-Cavallius återberättade sagorna på en högtidlig och stätlig, men ibland tämligen svårläst prosa, som nog hindrat dem från att nå samma popularitet som t.ex. Asbjörnsens och Moes norska sagor med deras lediga språk.

I Närke valde G. Djurklou en annan metod. Han gav ut sagor på närkingska - förmodligen även om han hört dem på rikssvenska. Roliga blev de i allafall, och de flesta kan nog avnjuta dem. Så här låter det när lille Prick stulit jättens guldfäll och kavar och ror i ett baktråg ute på sjön för att undkomma vedergällningen:
"Så ropa han (jätten) på käringa si, å så la di sej ner för å dricka ur sjön, å di drack, så di svällde opp te stora berg, å vattne sjakk i milla ymse lann, å dä vart en tocken streke inåt käftär på dom, så hur Lille Prick kafva å rodde, så kom han allt nämmer dit han inte ville..."

Ordet "saga" finns också på det isländska språket men betyder då "roman". Vi använder ordet i den betydelsen, när vi talar om "isländska sagor" men tänker därvid närmast på roman- och novelldiktningen från Islands medeltid. Denna omfångsrika episka diktning, som troligen till stor del bygger på folkliga sägner, gör anspråk på att återge verkliga händelser i det förflutna. Också här kan emellertid smyga sig in en eller annan folksaga med jättar, troll och häxor.

I en sen isländsk medeltida släktroman, Fljotsdalasagan, hittar vi en riktig jättehistoria med bortrövad, underskön prinsessa och annat som brukar höra till. Det är intressant att jämföra denna 1400-talsversion med de 1800-talssagor med liknande innehåll, som är oss mera välbekanta. Vi kan ju faktiskt med viss rätt tala om en mycket tidig uppteckning av en sägen, som har många likheter med en typisk jättesaga. Prinsessans befriare, som gör anspråk på att vara historisk, är emellertid inte alldeles oberörd av rädsla och ånger, kungariket vill han inte ha, och de båda lever inte lyckliga i alla sina livsdagar. Den befriade prinsessan är inte så värst vän alla gånger utan egensinnig och härsklysten. Jätten har så pass många sympatiska drag, att man måste beklaga hans öde. Berättelsen är trots sitt fantastiska innehåll mycket realistisk.

En isländsk man vid namn Torvald skaffade sig skepp och handelsvaror och lämnade hemlandet för att bedriva köpenskap utomlands. Han blev vinddriven och hamnade vid Shetlandsöarna, där skeppet bröts sönder. Han förlorade allt men kom iland med livet i behåll. Ingenting av skeppslasten flöt upp igen, och han begav sig till jarlens hov. Han fick sin plats bland folk av ringa börd och blev tillsagd att hålla sig lugn och inte fråga efter saker som inte angick honom. Det rådde en dyster anda vid hovet, och särskilt vid julen var stämningen betryckt. Härskaren själv verkade alltid djupt bedrövad. Torvald hörde sig för om orsaken, men ingen ville säga något.

En underlig dröm hade han en natt. Han drömde sig gå vid stranden under ett högt berg. Han kom fram till en grotta och fann därinne en ung kvinna bunden med håret snott om en järnpelare. En eld brann utan att kasta någon skugga. Han befriade kvinnan och förde henne med sig men kände i drömmen att han var förföljd. Han vaknade skräckslagen.

Torvald gick fram till jarlen och berättade sin dröm. Denne blev röd som blod och våldsamt vred. Han trodde att någon avslöjat det som var strängt förbjudet att tala om. Till slut erkände han emellertid att han fullständigt maktlös måst finna sig i att en jätte, som spred skräck på ön, hade rövat bort hans dotter Droplaug. Den som var nog djärv att befria henne skulle få henne till äkta. Nu menade han att Torvald borde göra ett försök, eftersom han visat sig nyfiken.
- Jag önskar att jag aldrig hade frågat, svarade Torvald.

Så här låter fortsättningen i översättning:
"Den kvällen talade han inte med någon. Efter maten gick männen till sängs, och när Torvald märkte att alla sov, steg han upp och tog sitt spjut. Han gick ned till stranden. Det var ebb, och han gick utefter

strandkanten norrut; det verkade vara samma väg som han tyckt sig gå i drömmen. Han kom fram till ett ställe med klippor och klyftor efter stranden och ett skär utanför. En massa tång hade skölj iland. Han gick i strandgruset, men till slut måste han ut i vattnet och vada. Nu såg han detsamma som han sett i drömmen - en grotta - och han steg in i den. Det brann ljus därinne. Borta i andra änden av grottan syntes en säng, den största han någonsin sett. Torvald var storvuxen, men både han själv och någon annan som var lika lång skulle gott och väl få rum i den där sängen, om de låg raklånga åt varsitt håll med fotsulorna emot varandra. Stora bolstrar påste i sängen, och täcke och överkast tycktes vara av dyrbart tyg.

Ovanför sängen hängde ett svärd. Han klev upp och tog ned det, och då rasade grus och sten ned. Det hade fäste av järn och satt i en fin skida men hade inga andra prydnader. Han drog ut det, och det skiftade i grönt med blänkande eggar. Inte en rostfläck syntes någonstans. Aldrig hade han sett ett så begärligt vapen. På ett annat ställe i grottan var det något slags upplag med varor. Där låg isländsk vadmal och lärft och både mat- och dryckesvaror, som inte skulle vara så dumt att ha.

Vid en järnpelare mitt i grottan satt en kvinna i röd kjortel fjättrad med järnlänkar. Håret var snott om pelaren, och det var precis som han sett det i drömmen, men kvinnan var ännu vackrare än han mindes. Han gick fram. Hon hälsade. Han svarade och frågade vad hon hette.

Den sköna kvinnan hette Droplaug, berättade hon, och var jarlens dotter.

- Men nu är det bäst att du talar tyst och är försiktig, sade hon, för du har råkat i mycket värre knipa än du någonsin kan ana. Här är det en jätte som råder, och han är så stor att ingen har sett hans like. Jag själv är fast här, och du kan säkert aldrig få mig härifrån. Det är bättre att du försöker rädda livet i stället.

Torvald ville i allafall försöka få henne med sig, men hon varnade honom:
- Ingen människa kan klara sig i strid mot det här trollet. Han är alldeles för stor och stark. Snart kommer han hem. Han är ute på jakt om nätterna, och då binder han fast mig vid den här järnpelaren. På dagarna ligger han i sängen, och då leker han med mig - kastar mig från den ena handen till den andra och bollar med mig. När han vill sova, ger han mig guld och ädelstenar att leka med. Han ger mig aldrig dålig eller äcklig mat, utan han gör vad han kan för mig.

Torvald svarade:
- Nu skall vi härifrån båda två - eller också ingen av oss!

Han drog svärdet och högg i järnlänkarna. Det bet så bra att bojorna brast med en gång. Han ledde ut henne ur grottan, men i övrigt tog han ingenting med sig utom svärdet.

De gick nu efter strandkanten och kom till vadstället. Droplaug var medtagen av fångenskapen och blev snart alldeles utmattad. Därför måste han bära henne över, och nu var vattnet djupare än sist, för högfloden hade börjat komma.

Det verkade som om fotsteg var uthuggna ur bergssidan ovanför, men han nådde inte ditupp. Han såg på himlen att det började dagas, och då hade han nästan kommit fram till skäret. Det var inte lätt att gå, och plötsligt hörde han ett vrål bortifrån grottan! Kvinnan blev skräckslagen.

- Släpp ner mig, bad hon. Jag sa ju att du skulle låta mig vara! Försök nu att rädda dig själv i stället. Nu har han kommit hem och saknat mig, men om han hittar mig, så blir han glad, och då kanske han låter bli att leta efter dig.
- Det kommer aldrig på fråga! sade Torvald. Nu måste vi hålla ihop!

Han tog av sig sin ludna skinnkappa och svepte in henne i den och satte ned henne i en klyfta med spjutet bredvid. Så staplade han stenar framför och vände tillbaka. Då såg han ett huvud avteckna sig mot himlen, mycket högre än klippan. Det var jätten! Torvald närmade sig med svärdet i handen. Jätten ropade att han skulle släppa sin frilla.
- Ditt kräk, sade han. Du handlar illa, om du vill ta ifrån mig henne, som jag har ägt så länge.

I detsamma steg han upp med ena foten i avsatsen, som Torvald hade lagt märke till, men den andra foten satte han på skäret, och så kunde han stå utan att bli våt. Torvald förstod att jätten hade huggit ur klippan för att han skulle slippa gå i vattnet. Men nu rusade Torvald fram, och jätten försökte gripa tag i honom med sina stora labbar. Just då högg Torvald till med svärdet, och hugget tog av vänstra benet ovanför knäet och det högra strax under knäleden. Det var ett så kraftigt hugg att svärdet trängde ned i marken. Jätten föll.

- Nu har du lurat mig, jämrade han sig. Du tog det enda vapen som biter på mig. Jag var inte beredd på det, och jag trodde inte att en liten krake som du skulle bli min död. Nu tycker du att du har vunnit en stor seger, och du tänker kanske fortsätta att använda svärdet och dina ättlingar efter dig, men det skall bli till minst nytta för den som mest behöver det!

Han började bli matt, och hans händer sjönk ned, och Torvald, som inte ville att han skulle komma med fler illavarslande spådomar, högg till honom över halsen, så att huvudet for av. Han satte det mellan benen på jätten, för att han inte skulle komma att gå igen och spöka.

Han gick därifrån och fram till kvinnan och fann henne alldeles vanmäktig och knappt vid medvetande. Hon kvicknade dock till snabbt - det rann av henne som en sömn - och de kunde ge sig iväg, och de vandrade ända tills de kom fram till jarlens hall, där männen redan satt och drack. De hade märkt att

Torvald var borta men inte brytt sig särskilt mycket om det. Men nu steg han in i hallen. Han ledde Droplaug vid handen. I den andra handen bar han svärdet. Han hälsade härskaren och meddelade att han kom med hans dotter. Både jarlen och andra blev överväldigade av glädje och ville veta, hur det hela hade gått till."

I fortsättningen berättas hur hirdmännen reagerade. De blev avundsjuka, förstås, och lät påskina att den där jätten, som Torvald talade om, inte var så stor. När alla ätit, begav de sig till platsen för Torvalds påstådda stordåd. Jarlen ville gärna försäkra sig om att vidundret var borta för alltid. När de kom fram, kunde alla se vad som hänt, och nu teg alla som beskyllt Torvald för lögn.

Jarlen lät fälla träd och släpa ihop ett väldigt bål, så att de kunde bränna trollet. När detta var gjort, och bara en kolhög återstod, kastades alltihop i havet. Med båtar hämtades all den väldiga rikedom som grottan innehöll. En del utgjordes faktiskt av Torvalds förlorade skeppslast ! Sedan dess lär det aldrig ha bott någon mer jätte där.

Torvald och Droplaug gifte sig, och hon följde med till Island. Om deras avkomlingar handlar resten av Fljotsdalasagan.

SPRÅKUTSLÄPP!

av Bernt Olsson

"Hör furornas dova sorgemusik..." Hör granarnas vemodiga sus. Vinden suckar, talgoxen hostar, och den skabbiga räven tittar sorgset fram mellan stammarna.

Men så livas skogen upp! En bil stannar, och Medelsvensson med familj stiger ur. Barnen har glada sweatshirts med pigga donaldduckscreentryck. Modern lyfter sin baby ur dess loveseat.

- O, det här var vår babie's first ride! säger hon hänryckt och rubbar sin näsa.

Alla äro skrudade i trendiga sportwear från Friteam och Smashing. Hejsan! Här skall bedrivas fritids-aktiviteter i skogens pelarsal! De ser dynamiska och målinriktade ut, och det råder en utåtriktad och positiv anda, när de lastar ur sina bagagebagar och all praktisk utrustning: Warmsleepsovsäckar med softfilling för god sovkomfort, lättpackade softpacks m.m.

- Fjällrävens softpacks heter Raven, säger Medelsvensson i ledig och naturlig ton. De har foamfylld ryggsida. Det upplever jag som positivt!

Den skabbiga raven smyger bort, och vinden suckar. Granarna mumlar "som beduiner vid bönetimmen":

- Bevara oss från reklammakarnas språkutsläpp!!

Adress:
Postgiro: 28 91 06 - 7

Gustaf Wetterstugan:		Box 107	640 32	Malmköping	0157/21445

Styrelsen

Ordförande	Sören Olsson	Odonstigen 20	152 00	Strängnäs	0152/12137
Sekreterare	Christina Frohm	Kommendörsgatan 4	114 48	Stockholm	08/67 21 71
Kassör	Ulf Lundgren c/oWansölin	Stockholmsvägen 12 B	151 42	Södertälje	0755/86464
Ledamöter	Arne Blomberg	Insektsvägen 10	611 63	Nyköping	0155/86282
	Anita Hedlund	Landsvägsgatan 23	640 32	Malmköping	0157/21121
	Leif Johansson	Coldinutrappan 5	112 28	Stockholm	08/511586
	Bernt Olsson	Landsvägsgatan 19	640 32	Malmköping	0157/20636
Suppleanter	Marianne Skagerlind Furå	Dagagatan 7	154 00	Gnesta	0158/12628
	Ingemar Skoglund	Johansvägen 16	151 39	Södertälje	0755/97320
Revisorer	Henry Sjöberg	Skånegatan 86 III	116 37	Stockholm	08/714 84 21
	Birgitta Widén	Blåklocksvägen 6	632 39	Eskilstuna	016/35 25 04

Arbetsgruppen för arkiv och inspelningsfrågor

Sammankall.	Bo Arrhed	Landsvägsgatan 23	640 32	Malmköping	0157/21121

Redaktionskommittén

Sammankall.	Henry Sjöberg	Skånegatan 86 III	116 37	Stockholm	08/714 84 21
	Anders Byström	Branta Backen 2	147 00	Tumba	0753/33798
	Bernt Olsson	Landsvägsgatan 19	640 32	Malmköping	0157/20636
	Irene Sjöberg	Skånegatan 86 III	116 37	Stockholm	08/714 84 21

Valberedningen

Sammankall.	Ingvar Andersson	Parkgatan 8	112 30	Stockholm	08/52 36 19
	Henry Alvin	Svartbäcksvägen 10 G	641 37	Katrineholm	0150/14766
	Rolf Siewertz	Norrgärdesvägen 29	144 00	Rönninge	0753/55420

SÖRMLÄNDSKA SPELMANSLAG- och GRUPPER

BOTKYRKA HEMBYGDSGILLE				
Arne Mattsson	Björkvändan 6	147 00	Tumba	0753/37116
BYGDEGILLET				
Viveka Perers	Sparrisgången 40	611 45	Nyköping	0155/10530
BYGDENS BLANDNING				
Lennart Nordin	Olovs väg 2	150 16	Hölö	0755/57089
ESKILSTUNA NYCKELHARPOGRUPP				
Rolf Gille	Tegelbruksgatan 7	632 28	Eskilstuna	016/12 46 00
FLENS SPELMANSLAG				
Erland Eriksson	Bergsgatan 20	642 00	Flen	0157/11403
FOLKMUSIKFORUM				
Anders Andersson	Höglundavägen 4	611 37	Nyköping	0155/89827
GILLBERGA SPELMANSLAG				
Bror Ryding	Björkhultsvägen 18 A	632 29	Eskilstuna	016/42 31 66
HANSSONS HARPLAG				
Rolf Hansson	Vildvinsvägen 5	632 33	Eskilstuna	016/42 20 81
HÖGSJÖ SPELMANSLAG				
Ivan Andersson	Hästhagsvägen 12	640 10	Högsjö	0151/45066

JÄRNA LÅTGRUPP Lennart Darsell	Myrstugan Pl 1199	153 00	Järna	0755/70096
KATRINEHOLMS SPELMANSLAG Göte Karlsson	Kolstugevägen 14	641 52	Katrineholm	0150/17864
KLÅ och KNAVRA Lena Höög	Nybrogatan 51 V	114 40	Stockholm	08/61 16 76
LÄGGESTA STATIONSORKESTER Stig Norrman	Hökstigen 2	144 00	Rönninge	0753/53528
LÄSTRINGE LÅTAR Anders Byström	Branta Backen 2	147 00	Tumba	0753/33798
MALMABYGDENS SPELMANSLAG Bror Andersson	Ringvägen 3 B I	640 32	Malmköping	0157/20489
MALMABYGDENS B-LAG Ing-Marie Sundin	N.Järnvägsgatan 12 A	642 00	Flen	0157/11000
NYBLE ALLSPEL Nils Häggbom	Blidvägen 6	137 00	Västerhaninge	0750/31288
NYCKELHARPAN Siegfried Nietz	Sjölandsvägen 29	641 53	Katrineholm	0150/19038
NYCKELKNIPPAN Sten Eriksson	Frejavägen 9	154 00	Gnesta	0158/10304
NYKÖPINGSHUS SPELMANSGILLE Ellert Skog	Ringvägen 8	611 35	Nyköping	0155/14220
OXELÖ GILLES SPELMÄN Arne Jansson	Pulpetvägen 5	613 01	Oxelösund	0155/30392
REKARNE FOLKDANSGILLES SPELMANSLAG Birgitta Björkman	Rustmästarvägen 5	632 33	Eskilstuna	016/42 07 15
SALTSJÖBADENS SPELMÄN Hans Eriksson	Odenvägen 39	133 00	Saltsjöbaden	08/717 25 74
SLOTTSNYCKLARNA Åke Stenbäck	Strandviksvägen 82	640 20	Björkvik	0155/71385
STRÅKDRAGET Britt Svanström	Jungfrugatan 1 A	641 31	Katrineholm	0150/19325
STRÄNGNÄS GILLES SPELMANSLAG Håkan Frykmo	Lärkträdsvägen 37	152 00	Strängnäs	0152/11271
SVÄRTA SPELMÄN Håkan Söderquist	Diamantv.15, Sjösa	611 44	Nyköping	0155/20185
SÖDERTÄLJE PENSIONÄRSFÖRENINGS MUSIKGRUPP Folke Andersson	Östergatan 30 B	151 43	Södertälje	0755/38217
SÖDERTÄLJE SPELMANSLAG Bo Roos	Bodavägen 13	144 00	Rönninge	0753/51855
TROLLSPEL Monica Lönn	Åsgatan 38 A	641 34	Katrineholm	0150/50616
SÖRMLANDSOKTETTEN Gunnar af Trampe	Box 107	640 32	Malmköping	0152/14877

MASSBREV

SÖDERMANLANDS
SPELMANSFÖRBUND
Box 107
640 32 MALMKÖPING

INGVAR JÖRPELAND
INSTRUMENTBYGGARE

Tidig musik — folkmusik.

- Materialsatser och ritningar till många instrument. Exempelvis nyckelharpor, liror, fiddlor, psalmodikon, hummel och fiol.
- Tillbehör som stämskruvar, strängar, verktyg mm.
- Fackböcker och grammofonskivor.
- Smycken — instrumentminiatyrer i äkta silver.

Ring eller skriv för närmare upplysningar och prisuppgifter.

Ingvar Jörpeland
Lilla Slingan 15, 191 71 Sollentuna.
Tel. 08-754 3662.

ISSN 0346-2595